

Olof Palme om Tage Erlander: Hans gärning lever i den svenska vardagen

»Som riksdagsman och sedan som nära medarbetare till Gustav Möller var Tage Erlander en av dem som under 1930-talet började bygga folkhemmet. Efter kriget drog Tage Erlander med stor klarsyn upp riktlinjerna för en reformering av utbildning och forskning. Han förstod att möjligheterna att få utbildning inte bara var central för individens frigörelse, utan också för samhällets framsteg. Som partiledare och statsminister efter 1946, ledde han den väldiga samhällsomdaningen: barnbidragen,

sjukförsäkringen, bostadsbyggandet, skolan, den allmänna tjänstepensionen. Livet blev steg för steg bättre för de flesta. De små och svaga i samhället kunde känna mindre oro inför sjukdom, arbetslöshet, ålderdom. Så blev han en av de främsta samhällsbyggarna och folkledarna i Sveriges historia. Hans gärning lever i den svenska vardagen«, sade Olof Palme vid minneshögtiden för Tage Erlander den 30 juni. TIDEN återger här minnstalet i dess helhet.

Tage Erlander är död. Vi känner sorg, saknad, vemod. Vi må söka tröst i att han gått bort vid hög ålder, efter ett liv fyllt av intensiv verksamhet. Vi vet att döden är obevklig. Och vi vet att döden är lika nödvändig för livets fortgång som födelsen. Likafullt känner vi sorg, saknad och vemod vid tanken på att Tage inte längre finns bland oss.

Tage Erlander avled när midsommaraftonen grydde, när den svenska sommaren stod

i fullaste blom, i all sin fantastiska skönhet och med sitt ljus.

Minnet av Tage Erlander blir ljus och fyllt av glädje. De flesta möter hans namn med ett igenkännandets leende, med en känsla av värme och tillgivenhet.

Tage Erlanders liv omspannar en lång tid. Han föddes strax efter sekelskiftet i ett Sverige där de flesta människor saknade politiska och fackliga rättigheter. Arbetarrörelsen var ännu svag och sågs på många håll med för-

akt. Sverige var ett fattigt land — inte bara materiellt — med privilegier för de få och med armod för de många.

Som riksdagsman och sedan som nära medarbetare till Gustav Möller var Tage Erlander en av dem som under 1930-talet började bygga folkhemmet. Efter kriget drog Tage Erlander med stor klarsyn upp riktlinjerna för en reformering av utbildning och forskning. Han förstod att möjligheterna att få utbildning inte bara var central för individens frigörelse, utan också för samhällets framsteg. Som partiledare och statsminister efter 1946, ledde han den väldiga samhälls-omdaningen: barnbidragen, sjukförsäkringen, bostadsbyggandet, skolan, den allmänna tjänstepensionen. Livet blev steg för steg bättre för de flesta. De små och svaga i samhället kunde känna mindre oro inför sjukdom, arbetslöshet, ålderdom.

Så blev han en av de främsta samhällsbyggarna och folkledarna i Sveriges historia. Hans gärning lever i den svenska vardagen.

Det finns hos Tage Erlander en stark samklang mellan människan, övertygelsen och gärningen. De bildar en helhet, binds samman till något helgjutet. Han kom ur småfolkets Värmland präglad av hårt arbete, personlig hederlighet och anspråkslöshet, men också lekfullhet och humor. I hans egen personlighet återkom dessa egenskaper. Han såg tidigt bristerna och orättvisorerna i samhället, hur oron och otryggheten härjade bland människorna. Som ung student i Lund bevittnade han hur de skånska lantarbetarna vräktes från sina hem. Då kom han i kontakt med arbetarrörelsen och blev socialist. Han behöll hela livet en bergfast tro på den demokratiska socialismens idéer.

Det var planlösheten, oförmågan att skydda den enskilda människan, oron och otryggheten som för Tage Erlander framstod som kapitalismens största svagheter. Han erkände det privata företagandets dynamik. Men han frågade hela tiden: Vad är det för uppgifter som marknadskrafterna inte förmår lösa? Vilka problem är för stora för den enskilde, för stora för företaget? Där kom samhällets skyldigheter in. För att lösa dessa uppgifter, måste det demokratiska samhället

visa handlingskraft. Det kräver en stark regering och en genomtänkt samhällsåskådning. Tage Erlander skrev om sin ungdom att »en samhällsbevarande politiker behöver knappast någon ideologi. En samhällsvandlare måste ha den för att få en mening i sitt arbete«.

När Tage Erlander 1973 lämnade riksdagen sade han: »Lämnad åt sig själv var den enskilde individen värnlös. Räddningen låg i sammanhållning, samarbete, disciplin. Den väg vi hade att vandra måste vi gå tillsammans. Det fanns föga utrymme för individuella strövtåg. Många i min generation fick samhällssynen bestämd av kampen mot gemensamma faror. För oss framstod samhället som individens värn. Den urgamla konflikten mellan individens frihetskrav och samhällets styrka föreföll vara övervunnen.« Den konflikten löser vi inte genom att riva ner samhället. Då blir vi blott mera maktlösa som individer och som nation.

Tage Erlanders gärning präglades av rastlös reformiver. Det fanns så mycket som skulle göras, så mycken otrygghet att undanröja, så många brister och orättvisor. Kraven på reformer kom inte uppifrån.

Tvärtom var det människorna själva som ställde kraven. Många gånger var det Tage Erlanders uppgift att hålla tillbaka, att förklara varför vi för ögonblicket inte kunde gå längre. Hur många gånger har vi inte i radio och TV, på valdebatter och partimöten hört Tage försöka uttala det värmländska ordet »reschuscher«. För säkerhets skull omgav han sig med handfasta finansministrar — Wigforss, Sköld, Sträng — som klargjorde var skinnfällan slutade.

Tage Erlander var en öppen och generös ledare. Han lyssnade tålmodigt på alla synpunkter. Samtalet, kritiken, den skiljaktiga meningen hade ett värde i sig. Han tvivlade ofta och tvivlet gällde inte minst den egna förmågan. Ute på den politiska arenan kunde han beslutsamt gå till attack mot sina politiska motståndare. Mellan slagen kunde han fråga sig: Räcker jag till, orkar jag? Behöver partiet och regeringen någon annan i ledningen? Och han frågade sig oroligt: Har vi verkligen lyckats ge svar på människornas

frågor?

Minnet av Tage Erlander gäller av naturliga skäl främst de många år han som statsminister ledde vårt land.

Men efter detta för det svenska folket lyckosamma skede, följde berättandets och samtalets tid för Tage.

Han skrev många böcker och berättade med samvetsgrann tydlighet och med enastående distans till den egna gärningen om den unika period i Sveriges historia han själv stod i centrum för. Han utgav debattskrifter och deltog i otaliga radioprogram och TV-program som en nationens vishetslärare.

Samtidigt var han hela tiden tillstådes på Bommersvik. Under sexton år förde han ständigt samtal med alla som passerade förbi. Det hände när nya SSU-are på sin första kurs satt i diskussion om arbetarrörelsens historia att denna historia plötsligt kom in genom dörren och slog sig ner för att lyssna. Som alla förstår var det ofrånkomligt att Tage Erlander efter några minuter var ivrigt inblandad i den pågående debatten. Då kunde tiden ett ögonblick hejdas och dagens 18-åringar plötsligt befinna sig mitt i drabbningen om Lunds badhus 1930, uppgörelsen om svenska atomvapen 1959 eller krisuppgörelsen med Bondeförbundet 1932.

Och där fanns alltid Tage och Aina, i deras speciella hörn av matsalen på Bommersvik, vid fönstret med utsikt över den förunderligt vackra Yngern. Där såg ni årstiderna växla, konjunkturerna förändras och de politiska vindarna då och då ändra riktning. Men ni var ständigt desamma; er vänlighet och humor och omtänksamhet värmdes alla som hade förmånen att få träffa er. Det blir tomt, mycket tomt på Bommersvik efter Tage. Men Bommersvik är rikt, mycket rikt efter de år Tage gav Bommersvik.

Veckan före midsommar besökte jag Tage Erlander flera gånger på sjukhuset. Vi talade om olika ting. Som alltid med Tage Erlander låg skämtet nära och allvaret var stort. När jag i minnet återkallar vad han sade under dessa våra sista möten, tycker jag att det sammanfattar något av det väsentliga i Tage Erlanders samhällssyn.

Lördagen Din sista vecka i livet talade vi om demokratin. Vi diskuterade hur splittringen inom arbetarrörelsen på 30-talet blev en av förutsättningarna för nazismens seger.

Snabbt kom vi in på frågan om demokratis handlingskraft, Ditt älsklingstema. Vi talade om Gunnar Hedlund och koalitionen och om valnederlaget 1956. Vi mindes morgonen efter det val då spånor av en partiledning hade suttit i den mörka statsrådsberedningen i gamla kanslihuset och dystert begrundat läget. Du hade sagt: »Nu sitter vi här i kanske fyra år till, men utan att kunna uträtta någonting. Och sedan förlorar vi väl 1960.« Jag påminde Dig om att efter denna dystra morgon följde några av de händelserikaste åren i vår moderna politiska historia, med ATP-strid, folkomröstning, extraval där 22 röster i Örebro län avgjorde och så den stora valsegern 1960.

»Det kan väl hända«, sa Du, »men det var nödvändigt att lösa viktiga problem och då blir det dramatik.«

Ända sedan Du som ung student upplevde demokratis splittring under 20-talet, Weimar-periodens förnedring och diktaturernas segertåg, hade denna problematik stått i förgrunden för Ditt tänkande. Demokratin är nödvändig för friheten, människovärdet och de mänskliga rättigheterna. Men den måste också ha kraft att lösa de problem som människorna upplever som väsentliga. Annars riskerar demokratin att förtvina. Spelrum skapas för frälsningsläror. Ett land måste ha en handlingskraftig regering och en ansvarsmedveten riksdagsmajoritet.

Så här hade Du tänkt och så här hade Du handlat. Ibland talas om Din tvekan, Din benägenhet att skjuta upp beslut. Men det är ju bara en fråga om val av rätt tidpunkt. Framför allt står Du som företrädare för den aktiva handlingsberedda demokratin som inte väjer undan för problemen, utan löser dem.

Det är denna grundsyn på demokratin som vi skall föra vidare.

Söndagen Din sista vecka i livet sade Du: »Det är märkvärdigt, mycket märkvärdigt, att kunna få en sådan omvårdnad när man är sjuk som den jag får här. Det är verkligen

ett alldeles märkvärdigt samhälle.«

Det Du talade om var egentligen inte Din egen sjukdom eller ens den underbara personalen på Huddinge sjukhus. Du talade om Din vision av det starka samhället.

Du har ansett att samhället skall vara starkt så att människor skall slippa vara svaga. För Dig var det starka samhället aldrig ett uttryck för myndighet eller ekonomisk övermakt som dirigerar människors liv.

Alla skall ha rätt till fullgod vård vid sjukdom och när ålderdomens oundvikliga skröplighet kommer.

Alla skall ha rätt till en god utbildning för att kunna bli goda samhällsmedborgare, utveckla sin personlighet, icke hejdas i sina bästa stämningars längtan.

Alla skall ha rätt till trygghet i livets olika skiften — om man förlorar jobbet, drabbas av olyckshändelse, får ekonomiska svårigheter. Det är inte en trygghet som förlamar och förkväver.

Det är en frihet att slippa gnagande oro, att kunna se mot framtiden med öppen frimodighet, utan ängslan för det allra mest näravgående i vardagen.

Trygghet, brukade Du säga; för Dig representerade ordet visionen om ett rättfärdigt och solidariskt samhälle, där människor ställer upp för varandra. Du tolkade känslor och förhoppningar i miljoner svenska hem.

Kan man förverkliga den visionen är det sannerligen ett märkvärdigt samhälle.

Måndagen i Din sista vecka i livet satt Aina och läste högt ur brev som Du fått till sjukbädden från människor runt om i landet.

En vänlig dam skrev att det var så trevligt med Tage Erlander. Nu för tiden skäller de bara på varandra, tyckte hon. Du sade: »Aina, skriv ögonblickligen till den vänliga damen och säg att på min tid skällde vi minst lika mycket på varandra. Det är en myt att det var annorlunda. Det måste vi få ut på något sätt.«

Detta var verkligen viktigt för Dig. Du var en lysande debattör av lust och fallenhet och visst förekom det gräl och överord i diskussionens hetta.

Du var en stridbar människa. När det

gällde att förverkliga arbetarrörelsens idéer eller att försvara dem, skydde Du aldrig striden. Den som gick till angrepp mot arbetarrörelsen mötte i Dig en orädd och beslutsam motståndare. Det finns mycket av verkliga motsättningar i samhället. Dessa motsättningar måste komma till uttryck. Det sker i den fria debatten.

I dag har minnet av striderna bleknat. Ibland kan vi få föreställningen att de aldrig ägt rum. Det är på sitt sätt ett mått på Din framgång.

Debattens form är ändå ett utanverk, tyckte Du. Den får inte dölja det väsentliga, nämligen att politiken av sina utövare kräver en bestämd och obönhörlig yrkesmoral. Politiker är som guldfiskar i ett akvarium, brukade Du säga. Deras politiska gärning är under ständig observation. Mitt i bataljens glädje och debattens hetta får vi inte glömma att politiken i grunden är någonting oerhört allvarligt. Det handlar om människors förtroende, deras ängslan, deras drömmar och förhoppningar. Därför blir kravet på hederlighet obönhörligt.

»Tage Erlander är den som lärt mig allt om politik, framför allt om moralen i politiken«, sade Ingvar Carlsson häromdagen. Vi är många som kan instämma.

Det finns ingenting viktigare och finare än politik, ansåg Du. Ty politiken innebär en möjlighet för människor att tillsammans forma framtiden. Vi som fått människors förtroende att företräda dem, måste visa oss värdiga denna uppgift.

Detta har Du i kraft av Din personlighet, i Ditt sätt att vara och i Ditt sätt att leda partiet, visat generation efter generation av socialdemokrater. Här kommer minnet av Dig att leva med särskild styrka.

Onsdagen Din sista vecka i livet sade doktorn att nu skulle Du nog inte leva längre. Jag gick in och hälsade från Internationals möte ute på Bommersvik. Man hade antagit ett särskilt uttalande där man önskade Dig bättring. Du antog den min av stor värdighet som vi så väl känner, slog ut med handen med oefterhärmlig grandezza, böjde lätt på huvudet och tackade. Sedan tog Du mig i handen och höll den med stor fasthet. Jag

såg att Du kände stor glädje vid hälsningen från en ny generation i den kamratkrets som betytt så mycket för Dig. Willy Brandt och Bruno Kreisky, Einar Gerhardsen och Karl August Fagerholm, Hans Hedtoft och H.C. Hansen, Morrison och Attlee och Gaitskell och Ollenhauer och Herbert Wehner och Walter Reuther och Hubert Humphrey och alla de andra. Du var en stor nordist och internationalist och lidelsefullt engagerad i utrikespolitiken och i de internationella frågorna.

Du var en utomordentligt skicklig utrikespolitiker som alltid med stor fasthet hävdade Sveriges neutralitet och Sveriges intressen och hade ett djupt engagemang för internationellt samarbete, solidaritet och fred.

Du återkom ständigt till frågan: Finns det någonting det lilla Sverige eller socialdemokratin kan göra för att bringa mer förnuft till världen, för att hjälpa de fattiga och svältande, för att värna freden.

Varför tyckte så många så mycket om Tage Erlander?

Han var en mycket ödmjuk person — ödmjuk inför sina väldiga arbetsuppgifter, inför tillvaron, inför andra människor. Det var en djup och äkta känsla. Den ingav trygghet. Den visade att han var oförstörd av makten.

Han hade en stor generositet som han slösade på andra. En samvaro med honom kunde bli ett äventyr med skarpsinne, burleska berättelser och säregna slintningar i tankegången i skön förening. Det var lockande för var och en att låta sig omslutas av denna flödande generositet.

Han var ömsint och omtänksam mot andra, brydde sig om människor, hela folket och var och en. Det betydde en stor känslighet inför stämningar. Det är egentligen märkvärdigt att en så oerhört känslig och sårbar människa som Tage Erlander så länge kunde ha ett så utsatt arbete. Han klarade det bland annat genom att leva sig in i andra människors villkor och tänkesätt. Var och en kunde med fog känna sig betydelsefull i hans sällskap. Han behandlade folk lika, och de kände det. I det avseendet — om så endast

i detta — blev jämlikheten fullt genomförd i det svenska samhället.

Gunnar Hedlund sade en gång: »Tage Erlander är en god människa.« Så är det.

Länge blev Tage Erlander hårt angripen, också på ett personligt plan. Nu strömmar tillgivenheten och värmen mot honom.

Vi kan alla känna glädje över att det blivit en människa förunnat att få leva ett fullödigt liv. Detta blev Tage Erlander förunnat.

En sak till.

Tage Erlander hade en obändig framtidsstro. En ljus övertygelse om människors möjligheter.

Vetenskapen och tekniken ger oss redskapen. Människan kan växa, utvecklas, ta på sig nya ansvar. Tillsammans, om vi håller ihop, kan vi bygga en ljus framtid.

Han var ständigt på jakt efter nya böcker, nya tankar, nya debatter, allt som kan hjälpa oss att bättre finna vägar mot denna framtid. Budskapet är detta:

Vi är inte maktlösa. Utvecklingen är inte ödesbestämd. Det är möjligt att förändra våra villkor med förnuftet och viljan som instrument. Solidariteten kan ge ett rikt och meningsfullt liv.

Så kan var och en av oss tillägna sig Tage Erlanders livserfarenhet och erövra hans framtidstro.

Vi tar farväl av Tage Erlander. Han återvänder till sitt älskade Värmland för att vila i sin barndoms landskap, där det är »skimmer i molnen och glitter i sjön«. Helt säkert läste han många gånger Frödings dikt om barndomens Värmland:

*»Och här är dungen där göken gol
små töser sprungo här
med bara fötter och trasig kjol
att plocka dungen bär.
Och här var det skugga och här var det sol
och här var det gott om nattviol.
Den dungen är mig kär
min barndom susar där.«*

Tack Tage.

Vi lyser frid över Ditt ljusa minne.